

МОДЕЛЮВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У змісті публікації висвітлюються основні підходи до моделювання процесу створення здоров'язбережувального освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу та характеризується його модель як цілісний педагогічний конструкт, функції якого реалізуються за вектором "мета – результат".

Ключові слова: збереження здоров'я, здоров'язбережувальне освітнє середовище, професійно-технічний навчальний заклад, моделювання освітнього середовища.

В содержанию публикации освещаются основные подходы к моделированию процесса создания образовательной здоровьесохраняющей среды профессионально-технического учебного заведения и характеризуется его модель как педагогический конструкт, функции которого реализуются за вектором "цель – результат".

Ключевые слова: сохранение здоровья, сохраняющая здоровье образовательная среда, профессионально-техническое учебное заведение, моделирование образовательной среды.

The main approaches to the process of well health educative environment building in the professional and technical teaching establishment is represented in the content of the issue, it's model is characterized as an integral pedagogical construction, functions of which is realised on the vector "the aim – the result".

Key words: preservation of health, the educational environment that preserves the health, vocational school, modeling of the educational environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність проблеми створення освітнього середовища, сприятливого для збереження здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів, на сучасному етапі суспільного розвитку зумовлена необхідністю його приведення у відповідність до наявних соціально-економічних, екологічних, педагогічних умов та трансформаційних змін у професійно-технічній освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Традиційно освітнє середовище професійно-технічних навчальних закладів, яке задовольняло суспільство попереднього історичного етапу розвитку України, створювалося на засадах тоталітарно-авторитарної педагогіки. З розгортанням процесів гуманізації та демократизації, що зумовлюють корінні перетворення в суспільстві загалом, гостро постала проблема забезпечення відповідності професійно-технічної

освіти соціальним вимогам нового часу. Законами України „Про освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, „Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті” та іншими нормативними документами визначені провідні цілі та завдання збереження здоров'я дітей і молоді в освітньому середовищі як ключової вимоги соціального замовлення.

Проблема взаємодії людини та середовища, його значущості для розвитку людської особистості не є новою для науки, вона була предметом досліджень К. Абульханової-Славської, Л. Виготського, М. Моїсєєва, Дж. Роттера, О. Леонтєєва, С. Рубінштейна, Д. Стоколса, В. Шинкарука, Г. Щедровицького, В. Ясвіна та інших. Філософія, синтезуючи аналітичні дані багатьох наукових галузей, розглядає життя людини в його взаємозв'язку з навколишнім середовищем. Уява про зв'язок про синтетичну єдність багатоманітного стосується і часткового випадку феномена зв'язку у сфері середовища професійно-технічного навчального закладу. Найбільш загальними формами зв'язку є перехід, відображення та розвиток, вони у світлі вчення діалектики про всезагальні зв'язок,

знаходять свій відбиток у впливі освітнього середовища на збереження здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Теоретико-методологічною продуктивністю щодо розв'язання проблеми створення освітнього середовища для дітей і молоді, котрі здобувають освіту, виділяються положення С. Рубінштейна [10] про людину як суб'єкта своєї життєдіяльності, причинну обумовленість розвитку особистості її власною активністю та ідея Л. Виготського щодо визначального впливу на розвиток людини її життєвого середовища. [2].

У професійно-технічній освіті проблеми створення освітнього середовища присвячені роботи Д. Гоменюка, Н. Кудикіної, Н. Ничкало, В. Радкевич, О. Юденкової та інших дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, засвідчує, що нині активно впроваджується ідеологія професійно-технічної освіти, провідною ідеєю якої є реалізація оновленого погляду на формування майбутнього кваліфікованого робітника як такої особистості, котра здатної до самовдосконалення та саморозвитку, а на цьому ґрунтується її свідоме ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, як до найвищої особистісної і соціальної цінності.

Зазначена ідеологія може бути реалізована лише на науково обґрунтованих засадах педагогічної діяльності професійно-технічних навчальних закладів, завданням яких є цілеспрямоване створення освітнього середовища, сприятливого для збереження здоров'я у процесі підготовки майбутнього кваліфікованого робітника до професійної діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є висвітлення основних підходів до моделювання процесу створення здоров'язбережувального освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу та характеристика його моделі як цілісного педагогічного конструкту, функції якого реалізуються за вектором “мета – результат”.

У широкому розумінні здоров'я учня ПТНЗ – нормальний стан його організму, основними ознаками якого є оптимальна саморегуляція, максимальна узгодженість у діяльності всіх органів та систем, рівновага між організмом та зовнішнім середовищем та відсут-

ність хворобливих проявів. В основі здоров'я лежить здатність організму пристосовуватися до впливів різноманітних чинників зовнішнього середовища. Завдяки цьому здоровий учень здатний витримувати значні фізичні та психічні навантаження і при цьому почувати себе комфортно у різних сферах життя та мати повноцінну працездатність в різних, навіть несприятливих, умовах. Можна сказати, що здоров'я – це здатність організму перебувати в рівновазі з оточуючим середовищем. Таким чином, здоров'я учня професійно-технічного навчального закладу доцільно розглядати не лише як нормальний стан організму, а також як здатність активно та повноцінно пристосовуватись до змін оточення.

На підставі аналізу змісту дефінітивної характеристики поняття «здоров'я», узагальнено можна визначити, що під здоров'язбереженням треба розуміти процес збереження і розвитку біологічних, фізіологічних, психічних функцій людського організму, оптимальної працездатності та соціальної активності особистості у динамічно змінюваних умовах життя.

Здоров'я учня професійно-технічного навчального закладу – структурно складне явище, яке нині дослідники розглядають через взаємодіючі та взаємозалежні складові – фізичне, соціальне, психічне, духовне здоров'я особистості.

Фізичне здоров'я характеризує якісний стан тілесно-фізичної сфери особистості учня та його фізичний розвиток, здатність пристосовуватися до змін навколишнього середовища та ефективно протидіяти хвороботворним чинникам.

Соціальне здоров'я пов'язане з інтерпретацією цього складного багатовимірного феномену в контексті категорії «соціальне» і відображає особливу об'єктивну і суб'єктивну реальність, яка створюється безпосередньо через буття особистості в соціальних спільнотах. Ця реальність інтегрує риси, дії, вчинки людей, взаємини між ними, норми, цінності, знаки, символи. За критерієм соціального поширення розмежовують різні рівні прояву соціального здоров'я: індивідуальний, груповий і загально-соціальний.

Психічне здоров'я характеризує стан основних психічних функцій учня як особистості, оптимальне його пристосування до змін середовища та досягнення психічного благополуччя.

Духовне здоров'я відображає духовний світ особистості, сприйняття духовної культури людства, освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики тощо. У той або у інший спосіб здоров'я учня зв'язане із середовищем професійно-технічного навчального закладу та визначається ним.

Здоров'я майбутніх кваліфікованих робітників та освітнє середовище професійно-технічного навчального закладу – це таке співвідношення протилежних категорій, коли кожна з них передбачає іншу, протистоїть їй, визначається нею. У цьому знаходить відображення сама суть діалектики як всезагально зв'язку. У зазначеній діаді діє діалектична суперечність, чи єдність протилежностей, для розуміння якої потрібно звернутися до суті понять “середовище”, “освітнє середовище” та “збереження здоров'я учня ПТНЗ”.

Дефініція середовища як наукова категорія використовується у багатьох галузях наукового знання: філософії, соціології, економіці, психології, культурології, педагогіці. Загалом поняття “середовище” розуміють як оточення, сукупність соціальних, економічних, політичних і матеріальних умов різного характеру (природних та створених людиною), у яких розгортається діяльність людського суспільства та розвивається жива природа. Середовище професійно-технічного навчального закладу за законом детермінізму в освіті [5; 6], що репрезентує незмінну й однакою за всіх часів у всіх народів залежність педагогічних явищ, процесів і життєдіяльності особистості (у тому числі й збереження здоров'я майбутніх кваліфікованих робітників) від детермінант об'єктивного характеру, до яких належать, зокрема й освітнє середовище, в якому змінюється учень і формується його здоров'я. Методологічною основою об'єктивного закону детермінізму в освіті є філософське вчення про детермінізм, згідно з яким визнаються не довільний (визначений) характер буття речей, явищ, процесів, пояснюється природа і способи їх існування, причини змін і перетворень. Детермінізм стверджує, що зміни будь-яких явищ об'єктивної реальності здійснюються під впливом зміни інших речей і явищ та в них закорінені, що спричиняє визнання закономірного і детермінованого впливу характеру середовища, в якому відбувається професійна підготовка майбутніх кваліфікова-

них робітників, на здоров'язбереження учнів ПТНЗ.

Оскільки створення середовища професійно-технічного навчального закладу належить до освітянських проблем, то логічно у понятійно-категоріальному апараті дослідження застосовувати поняття “освітнє середовище професійно-технічного навчального закладу”. У контексті нашого дослідження *освітнє середовище* розуміємо як матеріальне і соціальне оточення учня у процесі здобуття ним професійно-технічної освіти, що здійснює вплив на формування особистості учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Різні аспекти впливу освітнього середовища на розвиток підростаючого покоління знайшли відображення у наукових дослідженнях І. Баєвої, І. Булах, В. Вербицького, Н. Гонтаровської, І. Єрмакова, О. Коберника, Н. Кудикіної, Ю. Мануйлова, Л. Новікової, А. Петровського, О. Сухомлинського, А. Сбруєвої, В. Слободчикова, Л. Сохань та інших.

В контексті досліджуваної проблеми продуктивним є ставлення до учня як активного суб'єкта життєдіяльності в освітньому середовищі, висвітлений у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Балла, Л. Божович, П. Блонського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Я. Коломенського, О. Леонтєва, В. Рибалки, Г. Щукіної, І. Якиманської та інших.

Проте нинішній теорії та методиці професійної освіти як науковій галузі бракує фундаментальних досліджень з проблеми організації освітнього середовища, головним орієнтиром якого є здоров'язбереження учня ПТНЗ. Актуальність зазначеного підходу посилюється ідеями “Всесвітніх доповідей з освіти ЮНЕСКО”, серед яких цілеспрямоване створення освітнього середовища визначено як перспективний напрям у педагогічній галузі.

Одним із науково виважених підходів до створення освітнього середовища, сприятливого для збереження здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів, є попереднє моделювання цього процесу.

Моделювання розглядається у професійній освіті як непрямий, опосередкований метод наукового пізнання об'єктивних педагогічних явищ та процесів, безпосереднє вивчення яких на початковому етапі є недоцільним у зв'язку із їх складністю. Моделювання ґрунтується на

застосуванні моделі як засобу дослідження. Його суть полягає в заміщенні досліджуваного педагогічного об'єкта або явища іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його таким чином, що сама стане джерелом інформації про об'єкт пізнання [8, с.310].

Моделювання спирається на мислительну операцію *аналогія*, коли знання, які одержують шляхом розгляду одного об'єкта (моделі) переносяться на предмет або процес, що вивчається у професійній або науково-педагогічній діяльності, зокрема, на процес створення здоров'язбережувального середовища. У такий спосіб відкривається можливість перенесення інформації за аналогією від моделі до оригіналу – до реального педагогічного процесу. В цьому полягає сутність такого наукового методу, як моделювання.

Модель процесу створення здоров'язбережувального середовища професійно-технічного навчального закладу є уявною системою, яка, відображаючи чи відтворюючи досліджуваний процес педагогічної діяльності, заміняє його у такий спосіб, що *надає можливість його панорамного огляду, чим гарантує високу продуктивність запропонованої моделі у процесі її реалізації на практиці*.

Оскільки поняття “здоров'я” має багато аспектів і обумовлене багатьма чинниками, то розроблення моделі створення здоров'язбережувального середовища вимагає комплексного підходу. У розробці означеної моделі доцільно спиратися на зміст провідних філософських категорій, таких як “система”, “принципи”, “цінності” та поняттєво-категоріальний апарат педагогіки (мета, завдання, зміст освіти, класифікація педагогічних явищ, методи та прийоми, навчально-виховний процес, діагностування, контроль, оцінювання, результат тощо).

Запропонована модель створення здоров'язбережувального освітнього середовища охоплює такі компоненти: цільовий, аксіологічно-мотиваційний, компонент принципів створення освітнього здоров'язбережувального середовища, компонент суб'єктів створення середовища, компонент класифікації освітніх середовищ, змістово-методичний, діагностувальний та результативний компоненти (див. рис. 1).

Цільовий компонент реалізує стратегічну мету: створення освітнього середовища, сприятливого для збереження здоров'я учнів ПТНЗ.

Зміст *аксіологічно-мотиваційного* компоненту полягає в тому, що загальним підґрунтям для розгортання усіх педагогічних явищ та процесів, їх внутрішньою сутністю є цінності, які вмотивовують діяльність кожної людини. Цінності та мотиви зумовлюють професійну активність педагогів щодо створення здоров'язбережувального освітнього середовища є джерелом збереження власного здоров'я учнем ПТНЗ.

Компонент принципів створення освітнього здоров'язбережувального середовища охоплює такі з них: педагогічної доцільності, аксіологічний, забезпечення суб'єктності учня ПТНЗ у процесі збереження власного здоров'я, індивідуалізації, професійної відповідальності педагогів ПТНЗ, діяльнісний, принцип соціально-педагогічного партнерства, принцип синергетичності [5; 6]. У цьому контексті потрібно наголосити на методологічній позиції щодо провідної ролі учня як суб'єкта збереження власного здоров'я – лише від його вмотивованості та цілеспрямованості, знань, умінь, навичок, вольових зусиль залежатиме кінцевий результат – якість його здоров'я як особистісна цінність.

Крім того серед інших вирізняється *принцип соціально-педагогічного партнерства* щодо створення здоров'язбережувального освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. Його застосування впливає з реально діючого *загального соціального закону*, котрий розуміють як об'єктивний, стійкий і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами, процесами, сторонами громадського життя, що виникає, виявляється і реалізується завдяки масовій діяльності і через діяльність людей [12, с. 99 – 139].

Згідно з означеним законом освітнє середовище професійно-технічного навчального закладу не є відокремленим від життя суспільства, воно зв'язано з ним. Практикою доведено, що є можливість упорядкувати вплив соціального середовища щодо створення здоров'язбережувального освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу через організацію *соціально-педагогічного партнерства*, яке розглядається

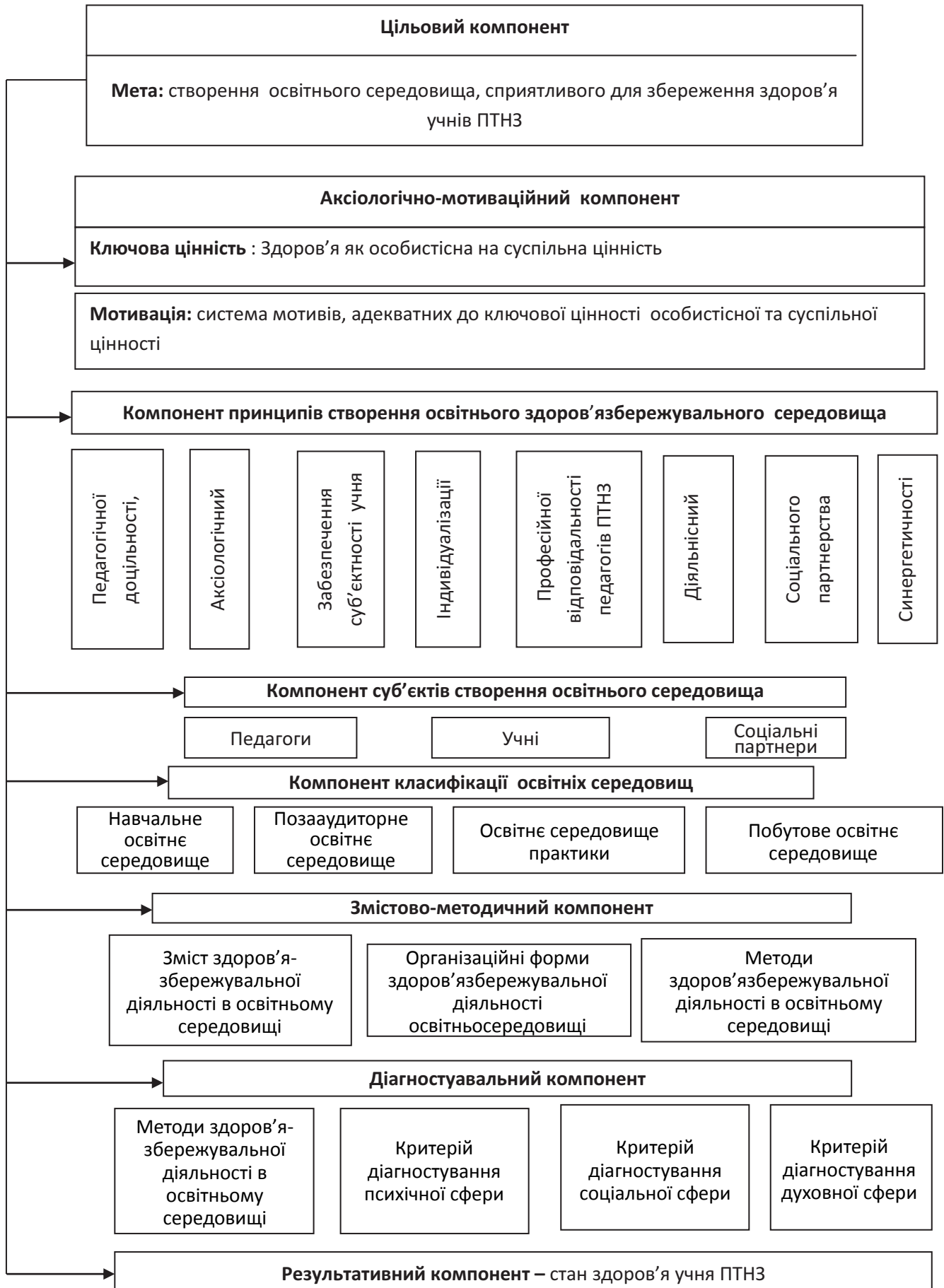

Рис. 1. Модель створення освітнього здоров'язбережувального середовища

як форма педагогічно організованої соціальної або соціально-економічної взаємодії фізичних або юридичних осіб, суб'єктами якої є професійно-технічний навчальний заклад освіти та соціальні партнери. "Партнер" із французької – від фр. *partenaire* – означає: 1) компаньйон, союзник; 2) громадське угруповання, організація, установа, підприємство, особа, з яким здійснюється яка-небудь спільна діяльність [9, с. 507]. У даному разі згадана взаємодія цілеспрямовано реалізується з метою створення здоров'язбережувального освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу.

Модель створення освітнього здоров'язбережувального середовища буде неповною, якщо не врахувати суб'єктів професійно-технічної освіти, до яких передусім належать педагоги та учні професійно-технічного навчального закладу. Саме їх активність є джерелом створення здоров'язбережувального середовища професійно-технічного навчального закладу. На підставі зазначено виділяємо *компонент суб'єктів створення середовища*. Виділення учня як суб'єкта створення здоров'язбережувального середовища професійно-технічного навчального закладу зумовлене специфікою педагогічної діяльності, спрямованої на формування особистості, здатної самостійно відтворювати та особистим ставленням та продуктивними діями зберігати власне здоров'я й не наносити шкоди здоров'ю інших людей.

Моделлю передбачено *компонент класифікації освітніх середовищ*, які поділяємо на навчальне освітнє середовище (середовище теоретичного навчання), позааудиторне освітнє середовище (середовище реалізації навчально-виховного процесу), освітнє середовище практики, побутове освітнє середовище. Кожен вид освітніх середовищ має свої цільове призначення, зміст, організаційні форми, методи та педагогічні технології здоров'язбережувальної діяльності ПТНЗ.

Змістово-методичний компонент спрямовує увагу на зміст здоров'язбережувальної діяльності в освітньому середовищі, передбачає її різноманітні організаційні форми, методи та технології.

Моделлю створення здоров'язбережувального освітнього середови-

ща передбачений *діагностувальний компонент*, функції якого реалізуються через застосування критеріально-діагностувального забезпечення. Виходячи із структури здоров'я, логічно основними критеріями здоров'язбереження учня професійно-технічного навчального закладу вважати: критерій здоров'я тілесно-фізичної сфери особистості, критерій здоров'я психічної сфери особистості, критерій здоров'я соціальної сфери особистості, критерій здоров'я духовної сфери особистості. Кожен критерій розкривається через адекватні його змісту показники.

Результативний компонент створення здоров'язбережувального освітнього середовища визначається опосередковано через єстан здоров'я учня професійно-технічного навчального закладу.

Висновок. Отже, моделювання процесу створення здоров'язбережувального освітнього середовища спрямовується соціальним замовленням та потребами майбутнього кваліфікованого робітника, здатного на основі власного здоров'я реалізувати себе у професійній діяльності та в особистому житті у нових соціально-економічних умовах. Запропонована модель створення здоров'язбережувального середовища охоплює компоненти: цільовий, аксіологічно-мотиваційний, компонент принципів створення освітнього здоров'язбережувального середовища, компонент суб'єктів створення середовища, компонент класифікації освітніх середовищ, змістово-методичний, діагностувальний та результативний.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 336 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений. В 6 т. Т. 2. : Проблемы общей психологии / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – 504 с.
3. Гоменюк Д.В. Методологічне забезпечення дослідження проблеми підготовки кваліфікованих робітників для автосервісу: середовищний підхід / Д.В.Гоменюк // Молодь і ринок. – 2009. -- №8(55). – С.23-28.

4. Кудикіна Н.В. Ідеї В.О. Сухомлинського як методологічна основа естетизації освітнього середовища підготовки кваліфікованих робітників художнього профілю // Наукові записки. – Випуск 78 (1). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2008. – С. 36 – 39.
5. Кудикіна Н. В. Методологічне забезпечення наукових досліджень у сфері професійної освіти / Н. В. Кудикіна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. Євтуха М. Б., уклад. Михайліченко О. В. – К., 2009. – Вип. 38. – С. 31–40.
6. Кудикіна Н. В. Об'єктивні закони в акмеолого-освітологічних дослідженнях / Н. В. Кудикіна // Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти : Всеукр. наук.-практ. конф., 15 груд. 2010 р. / МОН України, НАПН України, ГУОН КМДА, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка та ін. / за заг. ред. Огнев'юка В. О. ; [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, С. О. Сисоєва, Г. С. Лозко]. – К., 2010. – С. 62–66 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
8. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб. / С.У.Гончаренко, П.М.Олійник, В.К. Федорченко та ін.; За ред. С.У.Гончаренка, П.М.Олійника. – К.: Вища школа, 2003. – 323 с.
9. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
10. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
11. Рубцов В. В. Развитие образовательной среды региона / В. В. Рубцов. – М. : Педагогика, 1997. – 140 с.
12. Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
13. Юденкова О. П. Управління розвитком професійно-технічних навчальних закладів на засадах стратегічного менеджменту / О. П. Юденкова // Матеріали I Міжнарод. образоват. форуму [“Личность в едином образовательном пространстве”], (Запорожье, 5–7 мая 2010 г.) / КУ “Запорожский обласн. ин-т педагог. обр”; под науч. ред. проф. К. Л. Крутий. – Ч. 3 : Образовательное пространство и индивидуальность: современная дидактика, задания диагностики, оценка качества образования. – Запорожье : ООО “ЛИПС” ЛТД, 2010.– С. 145–149.

Статтю надійшла до редакції 15.04.2012